

Lymbus

MAGYARSÁGTUDOMÁNYI FORRÁSKÖZLEMÉNYEK

Budapest
2016

Lymbus

MAGYARSÁGTUDOMÁNYI FORRÁSKÖZLEMÉNYEK

Főszerkesztő

Ujváry Gábor

Felelős szerkesztő

Lengyel Réka

Olvasszerkesztő

Nyerges Judit

A szerkesztőbizottság tagjai:

Boka László, Fazekas István, Geccsényi Lajos, Jankovics József, K. Lengyel Zsolt, Katona Csaba,
Kollega Tarsoly István, Mikó Árpád, Monok István, Oborni Teréz, Pálffy Géza, Petneki Áron,
Szentmártoni Szabó Géza, Varga Katalin

A kötetet kiadja

*a Balassi Bálint Magyar Kulturális Intézet, a Klebelsberg Kuno Alapítvány,
az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára,
a Nemzetközi Magyarástudományi Társaság és az Országos Széchényi Könyvtár*

Balassi
Intézet

archívum
Magyar Nemzeti Levéltár

ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

HU ISSN 0865 0632

Kiadja a Balassi Intézet és az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont

Felelős kiadó: Fodor Pál főigazgató

Borítóterv: Csizmadia Kata

Nyomdai előkészítés: MTA BTK Történettudományi Intézet

tudományos információs témacsoport

Nyomdai munka: Prime Rate Kft.

Felelős vezető: Dr. Tomcsányi Péter

Tartalom

- 9 BILKEI IRÉN
Közöletlen Jagelló-kori oklevelek a Csányi család levéltárából
- 17 KISS FARKAS GÁBOR
„Mindent el kell hinnünk és meg kell tartanunk, ami a Bibliában van?” Gosztonyi János győri püspök kérései és Iodocus Clichtoveus párizsi teológus válaszai: *Nonnullarum questionum dissolutio* (1517)
- 45 SZENTMÁRTONI SZABÓ GÉZA
Bajnaky István hat levele Trencsén város levéltárából, Balassi Bálint és német virágénekek említésével
- 57 HÁMORI NAGY ZSUZSANNA
Francia követjelentések Bethlen Péter és kísérete brüsszeli és velencei tartózkodásáról
- 67 SZABÓ ANDRÁS PÉTER
A besztercei levéltár jegyzékei az erdélyi fejedelmi udvarról (1636–1659)
- 123 MARTÍ TIBOR – MONOSTORI TIBOR
A Spanyol Monarchia értesülései a Magyar Királyságról. Castañeda márki titkárának „interjúja” Esterházy Miklós nádorral (1639)
- 141 BALOGH ZSUZSÁNNA – BARTA M. JÁNOS
Bánffy Dénes levelei Csáky Istvánhoz (1667–1669)
- 171 BUJTÁS LÁSZLÓ ZSIGMOND
Magyar vonatkozású levelek Gerard Hamel Bruyninx levéltárából (1676–1677)
- 187 KOVÁCS ZSUZSA
Attila sírja Lippánál

- 199 TÓTH FERENC
Az irodalom és a diplomácia vonzásában. Charles Gravier,
Vergennes grófja François de Tott báróhoz írt levelei, 2. rész
- 235 VADERNA GÁBOR
Gróf Teleki Ferenc (1785–1831) levelei
- 275 ORBÁN JÁNOS – CSÖRSZ RUMEN ISTVÁN
Kéziratok és nyomtatványok egy marosvásárhelyi kereskedőház
boltozatából
- 315 TÓTH BARNA
„Magyar versekkel felelő Kaballa”. Pálóczi Horváth Ádám
versgenerátora
- 343 CZIFRA MARIANN
Kazinczy Ferenc grammatikája: helyesírás és kiejtés
- 367 ONDER CSABA
Kölcsey Ferenc: Előszámlálása azon Princiþiumoknak
mellyek a 'Révai' Grammatikájában megállítatnak
- 377 TÓTH KÁLMÁN
Kiss József orvos levelei az MTA KIK Kézirattárában
- 389 SCHILLER ERZSÉBET
Magyar peregrinus tanárok – Nagyköröstől Oxfordig
és az Urálig
- 395 SZÉKELY TAMÁS
Vajkay Károly vasgyári igazgató jelentése az állami
foglalkoztatású munkások választójoggal történő
esetleges felruházásának ügyében (1904)
- 407 EGRY GÁBOR
Egy kiállhatatlan ember megpróbáltatásai. Kelemen Lajos
állam elleni izgatási pere Nagy-Romániában

- 425 JOÓ ANDRÁS
„Az ősi felfogáshoz képest egy bizonyos változás
mutakozik...” Iulio Maniu fejtegetései Magyarországról,
Romániáról és az erdélyi kérdéstről 1944 januárjában
- 443 LAKATOS ARTUR
A temesvári Madosz működése 1944. augusztus 23. –
október 1. között
- 451 RÁCZ JÁNOS
Kompromisszumra képtelenül. A Brit Kommunista Párt
és értelmisége az 1956-os forradalom idején

Közöletlen Jagelló-kori oklevelek a Csányi család levéltárából

Egy bécsi lakos 2000 novemberében a Zala Megyei Levéltárnak ajándékozta a tulajdonában lévő, a zalai Csányi család hajdani levéltárából származó öt darab középkori oklevél fotómásolatát.¹ Mint sok más középnemesi családnak, a Csányiaknak is szétszóródott a levéltára. Az 1848-as szabadságharc mártírja, Csányi László 1843-ban unokaöccsének, Csányi Eleknek adta át a család levéltárát, tőle unokája, Kordik Ilona örökölte meg. Ő 1939-ben a zalacsányi plébániának ajándékozta a levéltár egy részét, néhány irat azonban a család tulajdonában maradt Bécsben. Az ajándékozó bécsi lakos a fent említett Kordik Ilona unokaöccse.²

Az iratokat Gasztonyi László akkori zalacsányi plébánostól 1951-ben Fülöp István levéltáros vette át a levéltár számára.³ A plébános egyébként, leveleinek tanúsága szerint, mindig szíven viselte a Csányi-iratok sorsát, egy 1947. augusztus 23-án kelt levele szerint meghívta Holub Józsefet Zalacsányba, hogy segítsen feldolgozni a Bécsből visszakapott iratokat.⁴

Az iratanyag eredeti mennyisége ismeretlen, a levéltár őrizetében lévő tizennégy doboz csak egy kis töredék lehet. Az anyag *elenchusai* több száz iratot sorolnak fel, köztük középkori oklevelek tucatjaira is utalnak. Ma a Zala Megyei Levéltár Mohács előtti gyűjteményében tíz darab középkori oklevél eredeti jelzete utal arra, hogy a Csányi család levéltárából származnak.⁵ A családi levéltárban több *elenchus* is van, az első még a 17. században készült, utána az iratokat többször újrarendezték és katalogizálták, ezzel megnehezítve azonosításukat.⁶ A jelen tanulmányban bemutatott öt oklevél is legalább három jelzet olvasható, mindegyik szerepel az *elenchusok* valamelyikében.

Az alábbiakban regesztákban bemutatott dokumentumok a Jagelló-kori oklevelek megszokott formáját mutatják, bevallások és egy királyi mandátum szövegét tartalmazzák. A másolatok jó minőségűek, 9×13-as Agfa papírra készültek, az oklevelek elő- és hátlapját is tartalmazzák, szövegük olvasható. A fotókból ugyan nem állapítható meg, de az oklevelek anyaga biztosan papír, néhányukon pecsét nyomai látszanak.⁷ Ami a tartalmukat illeti, az valószínűleg a véletlen műve, hogy nem esik szó bennük Csányi családta-

¹ Köszönöm Molnár András segítségét.

² MNL ZML XIII. 6. A Csányi család iratai 13. doboz. Molnár András jegyzetei.

³ Gasztonyi László jegyzetei Novák Mihály *Zalavármegye az 1848-49. évi szabadságharcban* (Zalaegerszeg, 1906) című könyvében. MNL ZML könyvtára, ltsz. 1346/58.

⁴ MNL ZML XV. 43. Kéziratok. Holub József családtörténeti jegyzetei. Csányi család.

⁵ BILKEI, 2014, Nr. 100, 105, 106, 128, 133, 284, 291, 327, 346, 450.

⁶ MNL ZML Belső fond-dossziék. Degré Alajos jegyzetei.

⁷ MNL ZML XV. 1. Nr. 447–451.

gokról, viszont az említett Maráci, Nezdai és Sárkány családtagok rokoni kapcsolatban álltak a Csányiakkal. Az oklevelek közlését egyrészt az indokolja, hogy minden egyes oklevél a középkori magyarországi forrásanyag gyarapodását szolgálja, másrészt pedig természetesen új adatokkal bővítheti a bennük szereplő családok és birtokok történetét.⁸

Az oklevelekben említett köznemesi családok közül természetesen a Csányiakról tudunk a legtöbbet, de a család középkori történetét még nem dolgozták fel teljesen. Jelen sorok írója újabban megírta a család egyik fontos tagjának, a többek között zalai alispánságot is viselő Balázsnak az életét,⁹ korábban Csányi Balázs fiának, Ákosnak a zalai birtokairól jelentetett meg tanulmányt.¹⁰ Csányi Ákosnak, Nádasdy Tamás egyik legismertebb szervitorának urával folytatott levelezését Őze Sándor publikálta.¹¹ A másik jelentős családról, az Ákosházi Sárkányokról,¹² és egyik nevezetes tagjukról, az országbíróságig jutott Ambrusról is született már feldolgozás.¹³

A Maráci és a Nezdai családok a késő középkori köznemesség kevésbé módos rétegéhez tartoztak. Viszonylag kevés okleveles adat maradt fenn róluk, ezekben sincsenek adatok például hivatalviselésükről. A megyei nemességnek azon rétegéhez tartoztak, akik egymás között házasodtak, megyéjük és a szomszéd megyék területén belül szereztek birtokokat, kapcsolataik nem érték el a távolabbi megyéket. A Csányi családdal házasság révén kerültek kapcsolatba, a Sárkányokkal pedig birtokügyekben. 1509-ből Jagelló Ulászló királynak két oklevele is említi, hogy előtte Ákosházi Sárkány Ambrus pozsonyi és soproni ispán, valamint Maráci László – aki magára vállalta György, László és Balázs nevű fiai terhét is – elcserélték Maráci Bernát Zala megyei Dobron és Teskánd *possessiók*ban lévő birtokrészeit Sárkány Ambrus Pozsony megyei Wedred nevű birtokrészeire. Ezenkívül Maráci Bernát ugyanott még el is adott birtokrészeket Sárkány Ambrusnak 800 forintért.¹⁴

A Maráci család névadó birtoka Vas megyében volt, nem messze a zalai megyehatártól. A Csányi család levéltárában fennmaradt oklevelek tanúsága szerint a Zsigmondkorban (1437) hosszas pereskedést folytattak a Nádasdi Darabos és a Szelestei családokkal.¹⁵ Maráci László neve egy 1463-as oklevélben fordul elő először,¹⁶ majd egy 1495-ösben feleségét, Zichi Perpetuát, illetve fiát, Bernátot említik.¹⁷ Bernát mellett a párnak volt egy lánya is, Katalin, akinek Nezdai Ambrus *litteratus* volt a férje.

Ambrus deák akkor emelkedett ki az ismeretlenségből, amikor 1487-ben a fehérvári keresztes konvent előtt egy bizonyos Petri Szabó Mihály a Somogy megyei Szárszó és

⁸ A mellékelt részleges leszármazási táblán szereplő évszámok természetesen az általam ismert első és utolsó említés dátumai.

⁹ BILKEI, 2015.

¹⁰ BILKEI, 1993.

¹¹ ŐZE, 1996.

¹² BILKEI, 1995.

¹³ KUBINYI, 1995.

¹⁴ MOL DL 103084. és 103085.

¹⁵ BILKEI, 2014, nr. 100, 104–105.

¹⁶ MOL DL 65920.

¹⁷ MOL DL 82085.

Nezde birtokok felét „rokoni szeretetből és 900 aranyforintért” eladta boldogasszonymerenyei Ambrus deáknak.¹⁸ A következő említése 1491-ből való, amikor zálogjogon be akarta magát vezetetni egy Temes megyei birtokba.¹⁹ Nezde birtokot 1494-ben kapta meg Báthori Andrásról, még ekkor is Mérnyei Ambrus *litteratus*ként szerepelt.²⁰ A „Nezdei” nemesi előnevet akkor kezdte használni, amikor 1498-ban Ulászlótól nemességet és címet kapott.²¹ 1504-ben királyi emberként már Nezdei Ambrus deák névvel szerepelt.²² Nem ismert, hogy mikor vette feleségül Maráci Katalint.

Egy, szintén a Csányi család levéltárából származó, már régóta ismert 1509. évi oklevél²³ szerint a vasvári káptalan előtt megjelent Nezde Ambrus *litteratus*, a felesége, Maráci Katalin, fiaik, János és Márton, valamint lányaik, Lucia²⁴ és Zsófia, és eltiltották Katalin testvérét, Bernátot a Vas megyei Marác, Dolina, Bokrács, valamint a Zala megyei Dobron és Teskánd birtokok elidegenítésétől. Ezt a tiltakozást ismételte meg Ambrus deák a kapornaki konvent előtt 1510. május 8-án (lásd a 3. számú regesztát). 1511-ben Maráci Katalin már Nezde Ambrus özvegyeként szerepelt (lásd a 4. számú regesztát). Katalint egy 1525-ös oklevélben említették utoljára, amikor Szántói Botka Ferencsel együtt megkapta anyjának, Zichi Perpetuának a birtokait.²⁵

A családok közötti birtokviszályok továbbra is folytatódtak. Egy pontos dátum nélküli (a 16. század közepére datálható) oklevél szerint a pozsonyi káptalan előtt Maráci Miklós és György, Nezde János (Ambrus fia) és Csányi Márton Marác, Tótfalu, Dolina, Bokrács birtokok ügyében tettek *fassiót*.²⁶ Tudjuk, hogy a későbbi évtizedekben ezek a falvak maradtak a Maráci család törzsbirtokai. Az 1549. évi országos *dicalis* összeírás Marác és Tótfalu birtokokon Maráci Györgyöt, Jánost és Miklóst tünteti fel birtokosként néhány portával.²⁷

A család történetének érdekessége, hogy Nezde Ambrus és Maráci Katalin Lucia nevű lánya a továbbiakban nem apja, hanem anyja családi nevét használta, tehát Maráci Luciaként szerepelt. A Csányi-iratok egyik *elenchus*ában, egy 1568. évi tételnél ez a bejegyzés olvasható: „Bernardus et Gregorius filii Nicolai Csány ex Luci filia Ambrossy litterati de Nezde Merenyey de Marác”.²⁸ Holub József családtörténeti jegyzeteiben is található egy cédula, amelyben Holub a köpcsényi Batthyány-levéltár egy iratát idézi: „A XVII. század elejéről. Chyany Gergel anyjának Maraczy Locza asszony volt a neve. A Maraczy Locza asszony atyjának neve volt Nezdey Ambrus deák de Marác...”.²⁹

¹⁸ MOL DL 46359. Átírta és megerősítette II. (Jagelló) Ulászló király 1496. július 19-én.

¹⁹ MOL DL 65434.

²⁰ MOL DL 73327.

²¹ MOL DL 50538.

²² MOL DL 106881.

²³ MOL DF 254005.

²⁴ BILKEI, 2014, 121, nr. 346. – A regesztában az Ilona helytelen olvasat.

²⁵ MOL DL 47593.

²⁶ BILKEI 2014. 156. nr. 450.

²⁷ MAKSAY II. 1990. 909.

²⁸ MNL ZML XIII. 6. doboz. – Köszönöm tanítványom, Farkas Ákos segítségét.

²⁹ „Batthy. lev. Köpcsény 23. 4. fasc-ban numerus nélkül” – MNL ZML XV. 43. 1. doboz. Csányi család.

Ő volt tehát a kapocs a Nezdai, a Maráci és a Csányi családok között, mert férjhez ment Csányi Miklóshoz, a fentebb már említett Balázs zalai alispán és királyi tanácsos fiához a 16. század első évtizedeiben. Általa kerültek a Csányiak levéltárába a Nezdai és Maráci családtagokat említő iratok.

Források

1.

1509. augusztus 11. (die decimo pret. a. fe. B. regis Steph.)

A zalavári konvent bizonyítja, hogy Buzádszigeti Sárkány (Sarkan de Buzadzygethe) Bernát feleségének, Újvári (de Wywar) Benedek lánya Annának a kérésére kiküldte Benedek és Tamás szerzeteseket. Előttük Sárkánysziget (Sarkanzygethe) várában a fent nevezett Anna asszony személyesen vallomást tett, amelyben a neki a Vas megyei Marác (Marach) és Tótfalu (Thotfalw) birtokrészeiből járó hitbér és jegyajándék megváltása ügyében megnyugtatta Maráci Bernátot.

Fotómásolat. – A hátlapon későbbi feljegyzések több kéztől: 1. expeditoria ex per [...] Marath et Thoothfalw. 2. Expeditorie Anne Ujvari pro Bernardo Maráciz super solutione Dotis ex Totfalva, Maracz... – Több régi jelzet: 1. Anno 1509. No. 21. 2. Fasc. 20. Nr. 16. 3. Nr. 396.

2.

1510. január 25. (octavo die fe. B. Prisce virg.) in oppido Castriferrei

Polyáni (de Polyan) Imre és Sitkei (de Sythke) Gergely, Vas megye alispánjai, valamint a szolgabírák tudatják, hogy előttük bevallást tett a néhai Maráci (de Maracz) László fia, Bernát arról, hogy Ákosházi Sárkány (Sarkan de Akoshaza) Bernát és felesége, Anna, a néhai Németújvári Német (Nemeth de Nemethwywar) Benedek lánya régebben bevallották, hogy a nevezett Maráci Bernát a Vas megyei Marác birtokon három birtokrészt elzálogosított Német Benedeknek és feleségének, Erzsébetnek, Anna asszony szüleinek. Most Maráci Bernát 200 forintért lekötött három telket Marácon és Tótfalun Sárkány Bernátnak és feleségének, Annának.

Fotómásolat. – A hátlapon későbbi feljegyzés: Bernardus Maráczi a Bernardo Sarkány fl. 200. obligavit tres sessiones in Maráciz. – Több régi jelzet: 1. A 1510. No. 22. 2. Fasc. 20. Nr. 18. 3. Nr. 304.

3.

1510. május 8. (in vig. Asc. Domini)

A kapornaki konvent bizonyítja, hogy személyesen megjelent előtte Nezdei (de Nezde) Ambrus *litteratus* és a saját, valamint a felesége Katalin és fiai: János és Márton, lányai: Lucia és Zsófia nevében is vallomást tett arról, hogy eltította Maráci (de Maracz) László fiát, Bernátot a Vas megyei Marác (Maracz), Tótfalu (Thothfalw), Dolina (Dolyna) és Bokrács (Bokrach), valamint a Zala megyei Dobron és Teskánd (Theskand) falvakban lévő birtokok elidegenítésétől.

Fotómásolat. – A hátlapon későbbi feljegyzés: In conventu de Kapornak. Prohibitoria Ambrosii litterati de Nezde contra Bernardum Maraczi (a név áthúzással javítva) super Dobron et Teskand in comitatu Zaladiensi 1510. – Több régi jelzet: 1. Nr. 101.

2. Fasc. 20. Nr. 17. 3. Nr. 23.

4.

1511. november 26. (f. IV. p. fe. B. Katherine virg.) Buda

II. (Jagelló) Ulászló király Vas megye hatóságához. Előterjesztették előtte Nezdei (de Nezde) Ambrus *litteratus* özvegyének, Katalinnak a nevében, hogy Maráci (de Marach) Benedek eladott néhány birtokrészt a Vas megyei Marác, Tótfalu (Thothfalw), Dolina (Dolyna) és Bokrács (Bokrach), valamint a Zala megyei Dobron és Teskánd (Theskand) birtokokon. A király utasítja a megye hatóságát, hogy vizsgálják ki, hogy Maráci Benedek és ősei jogosan birtokolták-e ezeket a birtokrészeket, a vizsgálatról pedig tegyének jelentést a vasvári káptalannak.

Fotómásolat. – A hátlapon későbbi feljegyzések két kéztől: 1. Nezde contra act(?) super pos(?) Maracz Totfalu Bohrács an id Benedictus possedit. 2. olvashatatlan. – Több régi jelzet: 1. A 1511. Nr. 24. 2. Fasc. 20. Nr. 19. 3. no. 89.

5.

1513. július 26. (in fe. Anne)

A zalavári konvent tudatja, hogy megjelent előtte Maráci (deMaracz) László fia, Bernát és bemutatott egy oklevelet, amely a következőt tartalmazta (szó szerinti átírása az 1509. augusztus 11-i oklevélnek, lásd az 1. számút).

Fotómásolat. – A hátlapon későbbi feljegyzés: Respectu Maráczi et Totfalu Bernardus Sárkány et consors Anna Bernardi Maráczi remittunt pignus levando sertum petivi summam fl. 200.

Leszármazási tábla

Rövidítések és irodalomjegyzék

MOL DL	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára Diplomatikai Gyűjtemény
MOL DF	MNL OL Diplomatikai Fényképgyűjtemény
MNL ZML XIII.	Családi levéltárak
MNL ZML XV. 1.	A Mohács előtti oklevelek gyűjteménye
MNL ZML XV. 43.	Kéziratok gyűjteménye

*

BILKEI 1993	BILKEI Irén: <i>Csányi Ákos – Egy zalai köznemes pályája a XVI. században.</i> In: <i>Gazdaságtörténeti tanulmányok.</i> Szerk. KAPILLER Imre. Zalaegerszeg, Zala Megyei Levéltár, 1993, 7–16.
BILKEI 1994	BILKEI Irén: <i>Okleveles adatok az Ákosbázi Sárkány család történetéhez.</i> In: <i>Zalai történeti tanulmányok.</i> Szerk. BILKEI Irén. Zalaegerszeg, Zala Megyei Levéltár, 1994, 3–16. (Zalai Gyűjtemény, 35)
BILKEI 2014	BILKEI Irén: <i>Zala megye levéltára középkori okleveleinek regesztái (1019) 1241–1526.</i> Zalaegerszeg, Zala Megyei Levéltár, 2014. (Zalai Gyűjtemény, 45)
BILKEI 2015	BILKEI Irén: <i>Egy Jagelló-kori alispán, Csányi Balázs és rokonai kapcsolatai a késő középkorban.</i> (megjelenés alatt)
KUBINYI 1994	KUBINYI András: <i>Egy üzletelő diplomata és várúr Mohács előtt: Ákosbázi Sárkány Ambrus.</i> In: <i>Gerő László Emlékkönyv. Tanulmányok.</i> Szerk. PAMER Nóra. Bp., OMVH, 1991, 263–289. (Művészettörténet–műemlékvédelem, 6)
MAKSAY 1990	MAKSAY Ferenc: <i>Magyarország birtokviszonyai a 16. század közepén. I–II.</i> Bp., Akadémiai Kiadó, 1990.
ÖZE 1996	ÖZE Sándor: <i>500 magyar levél a XVI. századból. Csányi Ákos levelei Nádasdy Tamáshoz 1549–1562. I–II.</i> Szerk. BASICS Beatrix. Bp., Magyar Nemzeti Múzeum, 1996.